

“Vakf ve İbtidâ Konusunda İbnü'l-Cezerî'nin Çalışmaları” İsimli Tebliğ Metninin Müzakeresi

Mehmet KARA*

Kıraat ilim tarihinde simge bir isim kabul edilen İbnü'l-Cezerî gibi önemli bir âlimin uluslararası sempozyuma konu edilmesi dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığımıza, Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığımıza teşekkür ediyorum. Ülkemizin yetiştirdiği ve diğer Müslüman ülkelerden katılan çok kıymetli âlimlerimizin katkı sunacağı böyle bir toplantıda bendenize de bir görev tevdi' eden sempozyum tertip heyetindeki hocalarımıza da ayrıca teşekkür ediyorum.

Kur'an okuyucusunun nerede ve nasıl vakfetmesi, nereden ve nasıl başlaması gerektiğini inceleyen vakf ve ibtidâ ile ilgili birçok eser telif edilmiştir. Bunlardan birisi de İbnü'l-Cezerî'ye (ö.833/1429) nispet edilen *el-İhtidâ ilâ ma'rifeti'l-vakfi ve'l-ibtidâ*'dır. Bu esere ulaşamadığı için İbnü'l-Cezerî'nin vakf ve ibtidâ konusuna yaklaşımı, tebliğ sahibinin de yaptığı gibi ancak diğer kitaplarından istifade edilerek tespit edilebilir. Tebliğ sahibi Dr. Muhammed el-Vâilî de çalışmasını İbnü'l-Cezerî'nin diğer eserleri ekseninde oluşturmuştur.

Tebliğin Muhtevası

İbnü'l-Cezerî'nin vakf ve ibtidâ ile ilgili yaklaşımının incelendiği tebliğ, mukaddime ve üç bölümden oluşmaktadır. Tebliğin ilk bölümünde vakf ve ibtidâ konularından bahseden bazı eserleri hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca *Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd* ve *Neşr fî'l-kirâati'l-'aşr* isimli kitaplarındaki vakf ve ibtidâ ile ilgili meselelerde atıf yapılan âlimler vefat tarihine göre iki farklı tabloda sunulmaktadır. İçerikleri hakkında bilgi verilen eserler şunlardır:

- *İhtidâ ilâ ma'rifeti'l-vakfi ve'l-ibtidâ*
- *Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*
- *Tevcîhât fî usûli'l-kirâât*
- *Tayyibetü'n-Neşr fî'l-kirâati'l-'aşr*
- *Gâyetü'n-nihâye fî esmâi ricâli'l-kirâât*
- *Mukaddimetü'l-Cezeriyye*

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi.

- *Neşr fi'l-kirâati'l-'aşr*

İkinci bölümde *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*, *en-Neşr fi'l-kirâati'l-'aşr*, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kirâati'l-'aşr*, *Mukaddimetü'l-Cezeriyye* eserleri her biri ayrı bölümlerde incelenmiş ve bu eserlerdeki vakf ve ibtidâ ile ilgili bilgiler tespit edilmiştir. Üçüncü bölümde ise incelenen dört eserde tespit edilen bu değerlendirmelerin önemli bir kısmı “İbnü'l-Cezerî'nin Tercihleri” başlığı altında tekrar maddeler halinde derlenmiştir. Ayrıca her bir konuda istifade ettiği âlimlerin belirlenmesine de özen gösterilmiştir. Buna göre vakf ve ibtidâ ile ilgili tercihler şunlardır:

1- İbnü'l-Cezerî, vakf tasnifinde Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö.255/869), Ebû Amr ed-Dânî (ö.444/1052), İbn Tahhân (ö.560/1165), Sehâvî (ö.643/1245) gibi âlimlerin kabul ettiği dörtlü vakf taksimini (vakf-1 tam, vakf-1 kâfi, vakf-1 hasen ve vakf-1 kabîh) benimsemiştir.

2- Vakf-1 hasen'de vakfedilmesi hasen olmasına rağmen vakfa konu olan kelimenin sonrası ile ibtidâ hasen değildir.

3- Âyet sonunda bulunan bir kelimenin, sonrasındaki ifade ile lafzî ve anlam irtibatı olsa bile bu kelimedeki vakfedilmesi sünnet olarak değerlendirilir. Ancak vakfedildiğinde âyetin anlamı değişiyor ise burada vakf yerine vasl tercih edilmelidir.

4- Kur'an-ı Kerim'de 15 sûrede 33 yerde bulunan كَلَّ edatında vakf veya ibtidânın tercih edilmesi ile ilgili farklı görüşler vardır. Mekkî b. Ebî Tâlib (ö.437/1045), Dâni ve İbnü'l-Cezerî'ye göre bu edatta vakf veya ibtidânın tercih edilmesi, edatın anlamına bağlıdır. Edatın anlamına göre vakf veya ibtidâ tercihi değişebilir.

5- Kur'an-ı Kerim'de 16 sûrede 22 yerde bulunan بَلَى edatında vakfın veya ibtidânın tercihinde de edatın anlamı esastır.

6- Kur'an tilâvetinde لَكِن edatı ile ibtidâ caizdir.

7- لَمْ lafzının öncesinde bazı yerlerde vakf tercih edilebilir.

8- *Neşr* adlı eserin “Tenbîhat” kısmının 10. maddesinde vakf, kat' ve sekte terimleri değerlendirilir. “Mütekaddimûn Dönemi” ve “Müteahhirûn Dönemi” şeklinde iki farklı dönem âlimlerinden bahsedilir. Buna göre mütekaddimûn dönemi âlimleri, bu terimleri aynı anlamda (vakf anlamında) kullanır. Müteahhirûn dönemi âlimleri ise her bir terimin farklı anlamları haiz olduğunu belirtir. İbnü'l-Cezerî de bu terimlerin farklılıklarına dair bazı değerlendirmelerde bulunur.

Tebliğin Değerlendirilmesi

1- İbnü'l-Cezerî'nin vakf ve ibtidâ konusundaki değerlendirmeleri *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*, *en-Neşr fi'l-kırââtî'l-'aşr*, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırââtî'l-'aşr*, *Mukaddimetü'l-Cezeriyye* eserleri bağlamında tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için öncelikle her bir eseri müstakil kısımlarda incelenmiş ve içerisindeki bahse konu bilgiler derlenmiştir. Daha sonraki bölümde ise her bir eseri için ayrı ayrı tespit edilen bu bilgilerin hepsi tek bir başlık altında tekrar maddeler halinde zikredilmiştir. Tebliğ sahibinin bu metodu, İbnü'l-Cezerî'nin eserlerini vakf ve ibtidâ konuları açısından tanımaya ve anlamaya imkân sağlamıştır. Ayrıca bu sayede tarihî süreçte İbnü'l-Cezerî'nin konuya bakışının değişip değişmediği de tespit edilmiş olur. Buna rağmen böyle bir tercihin, aynı zamanda bazı yerlerde benzer konuların birçok defa tekrar edilmesine ve çalışmanın hacminin artmasına neden olduğu da söylenmelidir. Nitekim vakf tasnifi, vakf-1 tam, vakf-1 kâfi, vakf-1 hasen ve vakf-1 kabîh; birçok yerde aynı ifadelerle tekrar anlatılmıştır. (Bkz. s.13-14, 18, 24, 25). Bunun yerine İbnü'l-Cezerî'nin vakf ve ibtidâ konularına yaklaşımı küllî bir bakış açısıyla incelenebilirdi.

2- Tebliğ metninin ikinci bölümünde *Neşr*'deki vakf ve ibtidâ konuları maddeler halinde incelenirken sehven 2. maddeden 4. maddeye geçilmiştir. 3. madde zikredilmemiştir. Ayrıca 6. maddeden sonra sehven iki defa 8 numaralı madde yazılmıştır.

3- *Neşr*'de Tenbîhât'ın 3. maddesinde A'raf 7/34¹ ve İbrahim 14/38² âyetlerinde vakf-1 lâzım olduğu belirtilir. Tebliğde de bu bilgiler aynen nakledilmiştir. Bilindiği üzere “vakf-1 lâzım” kavramı, Secâvendî'nin vakf sisteminde tercih edilen bir vakftir. *İlelü'l-vukûf*'ta ise bu âyetlerde vakf-1 lâzıma değinilmemiştir.³ Kanaatimize göre Secâvendî'nin vakf-1 lâzım olarak değerlendirmedeği bir yerde İbnü'l-Cezerî'nin vakf-1 lâzım terimini kullanması incelenmesi gereken bir meseledir. Secâvendî'nin vakf-1 lâzıma dair belirttiği gerekçeleri ihtiva etmesine rağmen onun vakf-1 lâzım olarak değerlendirmedeği yerler nasıl açıklanmalıdır? Secâvendî'nin vakf-1 lâzım alameti konulmasını gerekli gördüğü yerler acaba sadece örnek âyetler şeklinde mi anlaşılmalıdır? Buna göre vakf-1 lâzım gerekçesini taşıyan her yerde vakfın tercih edilmesi “vakf-1 lâzım” olarak isimlendirilebilir mi? vb. sorular tebliğ içerisinde değerlendirilmeliydi.

4- *Neşr*'de Tenbîhât'ın 10. maddesinde vakf, kat' ve sekte terimlerinin farklılıklarına değinilir. Burada “Mütekaddimûn Dönemi” ve “Müteahhirûn Dönemi” şeklinde iki farklı

¹ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْذِرُونَ سَاعَةً (م) وَلَا يَسْتَعْتِدُونَ

رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ (م) وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ

³ Bkz. Secâvendî, Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfur, *İlelü'l-vukûf* (tahk. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-İdî), I-III, Riyad 2006, II, 499, 627.

dönem âlimlerinden bahsedilir. Ancak hangi âlimlerin ve hangi dönemlerin kastedildiğine dair İbnü'l-Cezerî tarafından herhangi bir değerlendirmede bulunulmamıştır. Tebliğ sahibi, bu konuda bir kanaate ulaşabilmiş midir? Bu konuya da metin içerisinde yer verilebilirdi.

Sonuç itibariyle tebliğ sahibi, İbnü'l-Cezerî'nin bazı eserlerini vakf ve ibtidâ açısından incelemiş ve bu eserlerde tespit ettiği bahse konu bilgileri her bir eser için ayrı bölümlerde maddeler halinde derlemiş ve değerlendirmiştir. İstifade ederek okuduğum tebliğ metni takdire şayan bir çalışma olmuştur. Bundan dolayı İbnü'l-Cezerî'nin vakf ve ibtidâ meselelerine dair değerlendirmelerini en ince ayrıntısını bile göz ardı etmeden kendine özgü bir üslupla gün yüzüne çıkaran tebliğ sahibine teşekkür ediyorum. Bundan sonraki ilmî çalışmalarında da kendisine muvaffakiyetler dilerim.